

Менджул М. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА ІРЛАНДІЇ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню основних засад регулювання сімейних відносин у Великобританії та Ірландії. У результаті порівняльного дослідження встановлено спільні й особливі принципи сімейного права. Особливу увагу приділено аналізу судової практики застосування таких спільних принципів: рівності, справедливості та добробуту дитини. Серед особливих засад регулювання сімейних відносин виділено: принцип компенсації за будь-які фінансові незручності, спричинені відносинами в шлюбі (в Англії й Уельсі); принцип спільної відповідальності держави та батьків за добробут дітей (у Північній Ірландії); принципи партнерства та стабільності шлюбу (в Ірландії). Запропоновано впровадити окремі принципи регулювання сімейних відносин у законодавство України.

Ключові слова: принцип, сімейне право, сімейні відносини, подружжя, батьки та діти, закон, судовий прецедент, Великобританія, Ірландія.

Постановка проблеми. У XXI ст. не тільки відбувається стрімкий інноваційний та технологічний розвиток, але і сфера приватного та сімейного життя людини піддається все більшому втручанню. В умовах розроблення пропозицій щодо вдосконалення сімейного законодавства України важливо проаналізувати засади регулювання сімейних відносин в європейських державах, що, на нашу думку, дозволить розробити цінні рекомендації.

Проблеми принципів сімейного права, їхню роль у регулюванні окремих інститутів сімейного права були предметом наукового аналізу в працях В. Борисової, І. Жилінкової, Л. Красицької, З. Ромовської, В. Чернеги, С. Шимон, Н. Шерстневої, О. Явор та ін. У вітчизняних публікаціях науковці порівнювали регулювання окремих правових інститутів в Україні й Англії (В. Кожевникова [1], О. Олійник [2], А. Пашинський [3], Л. Радченко [4] та ін.). Водночас принципи правового регулювання сімейних відносин у Великобританії й Ірландії досліджено недостатньо.

Мета статті – зробити порівняльний аналіз принципів правового регулювання сімейних відносин у Великобританії й Ірландії з метою розроблення рекомендацій для реформування сімейного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Великобританія складається із трьох юрисдикцій: Англії й Уельсу, Північної Ірландії, Шотландії. Кожна з них має свої особливості в регулюванні сімейних відносин.

В Англії й Уельсі сімейні відносини регулюються окремими законами та судовими прецедентами. Серед законодавчих актів, що регулюють сімейні відносини, варто виділити такі: Закон про власність заміжніх жінок (1882 р.), Закон про подружні випадки (1973 р.), Закон про місце проживання подружжя та судочинство (1973 р.), Закон про подружні та сімей-

ні провадження (1984 р.), Закон про дітей (1989 р.), Закон про утримання дітей (1991 р.), Закон про сімейне право (1996 р.), Закон про усиновлення (2002 р.), Закон про цивільне партнерство (2004 р., дозволив одностатевим парам реєструвати партнерство), Закон про шлюб (2013 р., надав право одностатевим парам укладати шлюб), Закон про дітей та сім'ї (2014 р.) та деякі інші.

Закон про дітей (1989 р.) установлює принцип добробуту дитини, який суди повинні застосовувати для вирішення будь-якого питання щодо виховання дитини або управління її майном. Крім того, встановлено принципи батьківської відповідальності, урахування думки дитини та розгляду питань щодо дітей у розумні строки (оскільки «у кожному провадженні в разі порушення питання щодо виховання дитини будь-яка затримка у вирішенні цього питання може завдати шкоди добробуту дитини») [5].

Закон про сімейне право (1996 р.) містить такі два загальні принципи: підтримки інституту шлюбу та гарантування права кожному з подружжя вживати заходів для збереження цілісності шлюбу [6]. Принцип недопущення насильства в сім'ї впливає з норм інших законодавчих актів та судової практики.

В Англії й Уельсі принципи сімейного права сформовані насамперед прецедентною практикою. Так, у рішенні *White* (2000 р.) палата лордів визначила два ключові принципи: 1) не повинно бути жодної дискримінації, якщо один із подружжя займався веденням домашнього господарства, то внесок кожного із подружжя треба розглядати як рівноцінний; 2) суд повинен відійти від «критерію рівності» тільки тоді і тією мірою, коли цього потребує справедливість [7]. В інших справах палата лордів підтвердила основні принципи, зазначені в рішенні *White*, проте в рішенні *Miller / McFarlane* (2006 р.) виробила додаткові критерії, що обґрунтовують перерозподіл власності під час розлучення. Зокрема, під час розподілу майна суд повинен враховувати: потребу, сформовану відносинами між сторонами; принцип компенсації за будь-які фінансові незручності, спричинені відносинами в шлюбі; принцип спільного використання результатів (майна), набутих у шлюбі [8]. Кінцева мета застосування цих принципів – надати кожному з подружжя рівні можливості після розірвання шлюбу. У рішенні *Charman* (2007 р.) Апеляційний суд розглянув три принципи, визначені в рішенні *Miller / McFarlane*, і констатував, що головним критерієм є справедливість.

Інтереси дитини є першочерговими під час вирішення спорів. Згідно із Законом про дітей (1989 р.), суд повинен враховувати: побажання та почуття дитини (з урахування віку дитини та її розуміння питання); фізичні, емоційні й освітні потреби дитини; імовірний вплив на дитину будь-якої зміни обставин; вік, стать і будь-які характеристики дитини, які суд вважає

доречними; шкоду, якої зазнала дитини, або ж ризик страждання; як кожен із батьків чи особа, що їх замінює, може задовольнити потреби дитини; обсяг повноважень, наявних у суді відповідно до Закону 1989 р. щодо розглянутого провадження. В англійському праві ці критерії також називають «контрольним переліком добробуту». Принцип добробуту з контрольним переліком критеріїв обов'язково застосовується англійськими судами під час вирішення питання про виховання дитини й управління її майном.

У Північній Ірландії до головних принципів регулювання сімейних відносин належать принципи батьківської відповідальності та добробуту дитини. До закріплення цих принципів у Законі про дітей 1995 р. вони були вироблені судовою практикою [9, с. 157]. З аналізу положень вказаного акта випливає принцип пріоритету сімейного виховання.

Принцип батьківської відповідальності доповнюється обов'язком державних органів, захищаючи добробут дітей, сприяти вихованню дітей їхніми родинами. Цей підхід зумовлено концепцію спільної відповідальності держави та батьків за добробут дітей, водночас не заперечується першочерговий характер батьківської відповідальності.

Закон про дітей Північної Ірландії 1995 р. багато в чому подібний до Закону про дітей 1989 р., який діє на території Англії й Уельсу. Водночас Законом про дітей Північної Ірландії запроваджено принцип «без наказу» (або «невтручання»), що сприяє невтручанням судів за відсутності доказів, які б підтверджували, що втручання необхідне для покращення добробуту дитини. Законом встановлено обов'язок судів урахувати загальний принцип, що будь-яка затримка у вирішенні питання може зашкодити добробуту дитини [9, с. 158].

Для Шотландії так само характерні принципи добробуту дитини, справедливості, рівності, моногамії тощо. Водночас, на відміну від Англії й Уельсу, у Шотландії довгий час поруч із формальними шлюбами визнавалися і неформальні. Після внесених змін до законодавства (4 травня 2006 р.) можуть бути укладені тільки офіційні (формальні) шлюби.

До Закону про шлюб 1939 р. у Шотландії, дотримуючись принципів канонічного права, визнавалися три типи неформального шлюбу: 1) шлюб “*per verba de praesenti*”, коли чоловік та жінка, без будь-яких свідків, взаємно задекларували, що беруть один одного за чоловіка і дружину (з 1 липня 1940 р. такий шлюб не визнається); 2) шлюб “*per verba de futuro subsequente copula*” уважався укладеним, коли чоловік та жінка домовилися одружитися в майбутньому з визначенням дати і мали статевий контакт (такий шлюб не можна укладати з 1 липня 1940 р.); 3) шлюб, який вважався укладеним у зв'язку зі спільним проживанням чоловіка і дружини, які погодилися жити разом і вважалися одруженими серед близьких та знайомих (третій тип неформального шлюбу не можна укладати із 4 травня 2006 р.). Неформальні шлюби, укладені до внесення змін у законодавство, вважаються в Шотландії дійсними.

Закон про шлюб Шотландії (1977 р.) установив можливість укладення формального шлюбу як цивільним, так і релігійним порядком, але з дотриманням однакових процедур. По-перше, сторони повинні подати «повідомлення про шлюб» реєстратору в окрузі, де вони бажають одружитися, а також свідоцтва про народження. Після цього реєстратор округу фіксує дані сторін і визначається дата шлюбу, що дає можливість громадськості заперечити проти шлюбу. Зазвичай між днем повідомлення про

шлюб та шлюбом має бути не менше чотирнадцяти днів, цей термін реєстратор може скоротити у виняткових випадках. Після завершення вказаного терміну, якщо реєстратор установить відсутність перешкод для укладення шлюбу, він видає так званий «графік шлюбу». Якщо наречені бажають провести релігійну церемонію, то «графік шлюбу» є своєрідною ліцензією, яка дає право проводити церемонію. У разі світської церемонії реєстратор округу зберігає «графік шлюбу» і реєструє шлюб [10].

На утвердження принципу свободи розірвання шлюбу в Шотландії ухвалений спеціальний Закон про розлучення (1976 р.). Після внесених змін Законом про сімейне право (2006 р.) підставою для розлучення стала зміна статті одним із подружжя, підтверджена відповідним свідоцтвом [11]. Принципи «добробуту дитини» та «відповідального батьківства» закріплені Законом про дітей (1995 р.). У Шотландії шлюб одностатеві пари можуть укладати із 2014 р. [12].

У р. 9 Закону про сімейне право Шотландії (1985 р.) визначено, що суд під час розгляду справ про розподіл майна подружжя та цивільного партнерства повинен керуватися принципом справедливості, зазначено п'ять основних засад, а саме: майно повинно бути справедливо розподілене; має бути врахована будь-яка економічна перевага, яку отримує особа від внесків іншого, та будь-яка економічна втрата, яку зазнала особа в інтересах іншого або сім'ї; справедливе врахування будь-яких економічних переваг або втрат, яких зазнає один із подружжя у зв'язку з доглядом за дітьми віком до 16 років, і такі витрати мають бути розподілені між сторонами; тому з подружжя, який був фінансово залежний від іншого, повинно бути надано достатнє фінансове забезпечення, яке б дозволило йому надалі обійтися без втраченої підтримки (але не більше трьох років); той із подружжя, який на момент розлучення, ймовірно, зазнає серйозних фінансових труднощів через розірвання шлюбу, повинен отримати утримання, яке позбавить його тягара, протягом розумного періоду часу [13]. У науковій літературі зазначено, що така система принципів надмірно обмежує судів у розгляді справ. Ми підтримуємо думку, що коли вказані засади застосовувати в єдності, а не ізольовано, і в контексті принципу справедливості, то система є гнучкою [14].

В Ірландії основні засади регулювання сімейних відносин регулюються Конституцією, ухваленою 1 липня 1937 р. Ст. 41 Конституції Ірландії визнає сім'ю як первинну природну і фундаментальну групу суспільства, а також як моральний інститут, що має невід'ємні та невідчужувані права, які є первинними та превалюють над позитивними нормами. У вказаній статті містяться принцип державного захисту сім'ї, матерів, а також особливого захисту інституту шлюбу, на якому базується сім'я, принцип моногамії [15]. Особам однієї статті в Ірландії надано право укладати шлюби після проведення референдуму та внесення змін до Конституції в 2015 р. [16].

В Ірландії 24 листопада 1995 р. на референдумі громадяни підтримали надання права на розлучення [17, с. 175]. Запровадження принципу свободи розлучення в Ірландії тільки наприкінці XX ст. зумовлено значним впливом католицької церкви, адже приблизно 95% ірландців – католики.

За результатами аналізу ст. 41 Конституції Ірландії можна говорити про наявність такого принципу, як стабільність шлюбу, оскільки розірвання шлюбу можливе лише тоді, коли суд переконаний у тому, що: 1) на день відкриття провадження подружжя проживало окремо один від одного протягом періоду

або періодів, що становили щонайменше чотири роки протягом попередніх п'яти років; 2) немає розумної перспективи примирення подружжя; 3) розірвання є необхідним з урахуванням обставин, що існують або виникнуть для подружжя, дітей або будь-якої іншої особи, передбаченої законом; 4) дотримано інших умов, установлених законом. Аналогічна норма міститься в Законі про сімейне право (розлучення) (1996 р.) [18].

Ст. 42 Конституції Ірландії визначає: «Держава визнає, що первинним і природним вихователем дитини є сім'я і гарантує дотримання невід'ємного права й обов'язку батьків забезпечувати, відповідно до своїх засобів, релігійне і моральне, інтелектуальне, фізичне і соціальне виховання своїх дітей». У ст. 42а Конституції Ірландії закріплено принципи захисту прав дітей, пріоритету інтересів дитини та принцип урахування думки дитини. Зокрема, у Конституції зазначено, що законодавством має передбачатися забезпечення, наскільки це можливо, щоб у всіх провадженнях щодо прав та інтересів будь-якої дитини, яка здатна формулювати власні погляди, її думка з'ясована і взята до уваги з урахуванням віку та зрілості дитини [15].

Принципи, утверджені в Конституції Ірландії, конкретизуються також у таких законах: Закон про сімейне право (підтримання подружжя та дітей) 1976 р., Закон про опіку над немовлятами (1964 р.), Закон про реформування судочинства та сімейного права (1989 р.), Закон про сімейне право (1995 р.), Закон про сімейне право (розлучення) 1996 р., Акт про цивільне партнерство, деякі права та зобов'язання співтовариств 2010 р. (надав право одностатевим парам реєструвати цивільні партнерства), Закон про дітей і сімейні відносини 2015 р. (містить низку суттєвих змін щодо становища дітей в ірландському сімейному праві, зокрема, спрямованих на усунення диференціації між дітьми, народженими в шлюбі, та позашлюбом).

У Законі про опіку над немовлятами (1964 р.) зазначено, що всі питання у сфері опіки над дітьми узгоджуються із принципом «добробуту дитини» як першочерговим та головним. Під час визначення питань щодо опіки та піклування, контакту суд повинен узгодити батьківські права з добробутом дитини [19]. Закон про реформування судочинства та сімейного права (1989 р.) конкретизує термін «добробут дитини», зокрема, у ст. 3 визначено, що «добробут» передбачає «релігійний, моральний, інтелектуальний, фізичний і соціальний добробут дітей» [20]. Законом про дітей і сімейні відносини (2015 р.) внесено зміни до Закону про опіку над дітьми (1964 р.) і визначено, що суд повинен керуватися принципом найкращих інтересів дитини.

Науковці зазначають також важливість принципу партнерства, зокрема щодо формування майна подружжя. Рішення Верховного суду Ірландії в справі *T. v. T.* є найбільш послідовною і всебічною спробою ірландських судів розглянути принципи, що застосовуються до поділу майна в разі розлучення, зокрема принципи рівності та справедливості [21].

Висновки. У Великобританії є особливості регулювання сімейних відносин в Англії й Уельсі, Північній Ірландії, Шотландії. У межах цих юрисдикцій є як різні законодавчі акти, так і різна судова практика. Проте як у Великобританії, так і в Ірландії діють спільні принципи сімейного права, зокрема: рівності, справедливості, добробуту дитини, батьківської відповідальності, пріоритету інтересів дитини, урахування думки дитини, пріоритету сімейного виховання дитини, недопущення

насильства в сім'ї, моногамії й ін. Принцип свободи розірвання шлюбу найпізніше утвердився в Ірландії (1995 р.). Одностатеві пари дістали право укладати шлюб в Англії й Уельсі у 2013 р., у Шотландії у 2014 р., в Ірландії у 2015 р. Ми встановили і низку особливих принципів регулювання сімейних відносин: принцип компенсації за будь-які фінансові незручності, спричинені відносинами в шлюбі (в Англії й Уельсі), принцип спільної відповідальності держави та батьків за добробут дітей (у Північній Ірландії), принципи партнерства та стабільності шлюбу (в Ірландії).

У законодавство України варто впровадити такі принципи регулювання сімейних відносин, як принцип розгляду питань щодо дітей у розумні строки та принцип компенсації за будь-які фінансові незручності, спричинені відносинами в шлюбі.

Література:

1. Кожевникова В. Правове регулювання здійснення та обмеження права на утримання одного з подружжя. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 35–39.
2. Олійник О. Майнові відносини подружжя: порівняльно-правовий аспект. *Юриспруденція: теорія і практика: науково-практичний журнал*. Центр правових досліджень С. Фурси. Київ. 2009. № 5 (55). С. 2–7.
3. Пашинський А. Поділ майна подружжя за англійським правом. *Юридична газета*. 16 серпня 2017. URL: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/podil-mayna-podruzzhya-zangliyskim-pravom.html>
4. Радченко Л. Шлюбний договір в іноземних правопорядках: окремі засади правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 38–41.
5. Children Act, 1989. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/41/introduction>
6. Family Law Act, 4 July 1996. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/27/introduction>
7. Stewart James, Floyd Edward, Dziobon Rebecca. Family law in the UK (England and Wales): overview. URL: [https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/1-590-4465?transitionType=Default&contextData=\(sc.Default\)&firstPage=true&comp=pluk&bhpc=1](https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/1-590-4465?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true&comp=pluk&bhpc=1)
8. Judgments – Miller (Appellant) v. Miller (Respondent) and McFarlane (Appellant) v. McFarlane (Respondent), 24 May 2006. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/ld200506/ldjudgmt/jd060524/mill-1.htm>
9. McCormick Conon. Capitalising on the conceptual divide: access to public and private justice in children's proceedings. *Northern Ireland Legal Quarterly*. 2016. № 67 (2). P. 155–172.
10. Marriage (Scotland) Act 1977. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1977/15>
11. Family Law (Scotland) Act 2006. URL: <https://www.legislation.gov.uk/asp/2006/2/section/3>
12. Marriage and Civil Partnership (Scotland) Act 2014. URL: <http://www.legislation.gov.uk/asp/2014/5/introduction>
13. Family Law (Scotland) Act 1985. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1985/37/section/9>
14. Mair Jane. Principles in Practice: financial provision on divorce in Scotland. URL: <http://eprints.gla.ac.uk/141622/3/141622.pdf>
15. Constitution of Ireland, 1 July, 1937. URL: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/part13>
16. Thirty-fourth Amendment of the Constitution Act, 2015. URL: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/2015/ca/34/enacted/en/html>
17. Christine P. James. Cead mile failte? Ireland welcomes divorce: The 1995 Irish divorce referendum and the family (divorce). URL: <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1277&context=djcl>

18. Family law (divorce) act, 1996. URL: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1996/act/33/enacted/en/html?q=Family+Law+Divorce+Act+1996+1996+Act>
19. White Michael. Background paper to presentation "Challenges in family law proceedings". URL: <http://www.maurahurleysolicitors.com/wp-content/uploads/2016/06/Mr.-Justice-Michael-White-Challenges-in-Family-Law-Practice-Background-Paper.pdf>
20. Judicial Separation and Family Law Reform Act, 1989. URL: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/1989/act/6/enacted/en/html>
21. Buckley L. "Proper provision" and "Property Division": Partnership in Irish matrimonial property law in the wake of T v. T. *Irish Journal of Family Law*. № 3. P. 8–15. URL: <https://aran.library.nuigalway.ie/bitstream/handle/10379/1763/Proper%20Provision.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Менджул М. В. Принципы правового регулирования семейных отношений в Великобритании и Ирландии

Аннотация. Статья посвящена исследованию основных принципов регулирования семейных отношений в Великобритании и Ирландии. В результате сравнительного анализа установлены общие и особые принципы семейного права. Особое внимание уделено анализу судебной практики применения таких общих принципов: равенства, справедливости и благосостояния ребенка. Среди особых принципов регулирования семейных отношений выделены: принцип компенсации за любые финансовые неудобства, вызванные отношениями в браке (в Англии и Уэльсе), принцип совместной ответственности государства и родителей за благополучие детей (в Северной

Ирландии), принципы партнерства и стабильности брака (в Ирландии). Предложено внедрить отдельные принципы регулирования семейных отношений в законодательство Украины.

Ключевые слова: принцип, семейное право, семейные отношения, супруги, родители и дети, закон, судебный прецедент, Великобритания, Ирландия.

Mendzhul M. Principles of legal regulation of family relations in the UK and Ireland

Summary. The article is devoted to the study of the basic principles of regulation of family relations in the UK and Ireland. As a result of the comparative study, the general and special principles of family law have been established. Particular attention is paid to the analysis of judicial practice of the application of such common principles as equality, justice and welfare of the child. Among the special principles of regulating family relations is the principle of compensation for any financial inconvenience caused by marriage (in England and Wales), the principle of the joint responsibility of the state and parents for the well-being of children (in Northern Ireland), the principles of partnership and the stability of marriage (in Ireland). It is proposed to introduce separate principles of regulation of family relations in the legislation of Ukraine.

Key words: principle, family law, family relations, marriage, parents and children, law, precedent, United Kingdom, Ireland.